

O'ZBEK TILIDA RANG NOMLARI BILAN SHAKLLANGAN
TOPONIMLARNING LINGVOMADANIY JIHLATLARI

Bahodirova Maftuna Bahrombek qizi

Mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya: *Mazkur ishda o'zbek tilida rang nomlari bilan shakllangan toponimlarning lingvomadaniy jihatlari o'rganilgan. Rang nomlari joy nomlarida xalqning madaniyati, tarixiy voqeliklari va tabiat xususiyatlarini aks ettirgan holda paydo bo'lgan. O'zbek tilidagi "Qizilqum", "Qoratepa", "Ko'ksaroy" kabi toponimlar rang tushunchasi orqali o'zbek xalqining madaniy hayoti, e'tiqodi va atrof-muhit bilan aloqadorligini ko'rsatadi. Ushbu toponimlar tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilingan bo'lib, xalqning turmush tarzi va qarashlari haqida ma'lumot beradi. Toponimlarning lingvomadaniy o'rganilishi xalqning o'ziga xos madaniy va tarixiy xotirasini aks ettiruvchi muhim unsur sifatida qadrlanadi.*

Keywords: *rang nomlari, toponimlar, lingvomadaniy tahlil, o'zbek tili, madaniy meros, joy nomlari, tarixiy voqeliklar, tabiiy geografik xususiyatlar.*

Аннотация: *В данной работе изучаются лингвокультурологические аспекты топонимов, образованных названиями цветов в узбекском языке. Цветоназвания появились в топонимах, отражающих культуру народа, исторические реалии и особенности природы. Топонимы на узбекском языке, такие как «Кызылқум», «Қоратепа», «Қоксарой», отражают культурную жизнь, верования и окружающую среду узбекского народа через концепцию цвета. Эти топонимы анализируются с точки зрения лингвистики и культурологии, дают информацию об образе жизни и взглядах народа. Лингвокультурологическое изучение топонимов ценится как важный элемент, отражающий уникальную культурно-историческую память народа.*

Ключевые слова: *цветонимы, топонимы, лингвокультурологический анализ, узбекский язык, культурное наследие, топонимы, исторические реалии, природно-географические особенности.*

Toponimlar, ya'ni joy nomlari, xalqning madaniyati, tarixi va tilining muhim aksidir. O'zbek tilida rang nomlari bilan shakllangan toponimlar esa alohida qiziqish uyg'otadi, chunki ular nafaqat ma'lum bir geografik joyning ko'rinishi va xususiyatlarini, balki xalqning dunyoqarashi, tarixiy voqeliklarga munosabatini va madaniy qadriyatlarini ham ifodalaydi. Rang nomlari orqali ifodalangan toponimlar "Qizilqum", "Qoratepa", "Ko'ksaroy" kabi ko'plab joy nomlarida uchraydi va bu nomlarda rang tushunchasi muayyan ramziy ma'nolarni anglatuvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbek xalqining tarixida rang tushunchalari an'anaviy e'tiqod va ramziylikda chuqur o'rin egallagan. Shu sababli, toponimlardagi rang nomlari xalqning o'ziga xos madaniy va

tarixiy xotirasini aks ettiradi. Bu rangli toponimlar xalqning atrof-muhit bilan o'zaro aloqasi, tabiiy resurslar va yashash sharoitlaridan kelib chiqib, joy nomlariga muayyan ranglarni qo'llash orqali ma'lum bir xususiyatlarni aks ettirgan.[1]

Mazkur ishda o'zbek tilidagi rang nomlari bilan shakllangan toponimlarning lingvomadaniy xususiyatlari o'rganiladi. Bu toponimlar orqali xalqning tarixi, urf-odatlar, dunyoqarashi va hayot tarzi haqida qimmatli ma'lumotlar olish mumkin. Shu ma'noda, rang nomlariga asoslangan toponimlarni lingvomadaniy jihatdan tahlil qilish ushbu toponimlarning nafaqat geografik belgi sifatida, balki xalqning madaniy merosining ajralmas qismi ekanligini ko'rsatadi.

O'zbek tilida rang nomlari bilan shakllangan toponimlar xalqning madaniy xotirasi, tabiat va tarix bilan bog'liq tasavvurlarini aks ettiradi. Bu toponimlarda rang tushunchalari turli ramziy va ma'nodor belgilarni anglatib, ular xalqning turmush tarzi, atrof-muhit bilan o'zaro aloqasi, shuningdek, tarixiy voqealar haqida hikoya qiladi. Masalan, "Qizilqum" (Qizil — qizg'ish yoki jazirama sahro), "Ko'ksaroy" (Ko'k — moviy, osmonni eslatuvchi rang) yoki "Qoratepa" (Qora — qalinlik, mahobat ramzi) kabi toponimlar xalqning joy nomlarini yaratishda ranglarni qanday ma'no va qadriyatlarga bog'laganligini ko'rsatadi.[2]

Toponimlarda ranglar orqali aks ettirilgan madaniy va tarixiy xotiralar mahalliy geografiya va atrof-muhit xususiyatlarini ta'kidlaydi. Qora, oq, qizil, ko'k kabi asosiy ranglar o'zbek xalqining an'anaviy tushunchalarida va diniy e'tiqodlarida chuqur ildiz otgan. Qora rang tog'larning kuch-qudratini, oq rang esa poklikni va muqaddaslikni, qizil esa kuch va jasoratni ifodalaydi. Natijada, ushbu rangli toponimlar orqali xalqning tarixiy va ma'naviy qadriyatlari haqida ko'plab ma'lumotlarni olish mumkin.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, rang nomlariga asoslangan toponimlar o'zbek xalqining tarixiy xotirasi va madaniy merosini saqlab qolishda muhim rol o'ynaydi. Rangli toponimlar yordamida xalqning dunyoqarashi, tarixiy voqealar va hududiy o'ziga xosliklar haqida tushunchalar hosil qilish mumkin. Shuningdek, toponimlarda rang qo'llanilishi hududlarning geografik xususiyatlariga bog'liq ekanligi aniqlandi. Masalan, sahro va dasht mintaqalari uchun qizil va sariq ranglar ko'proq qo'llansa, tog' va balandliklar qora va oq ranglar bilan nomlanadi, bu esa joyning tabiiy ko'rinishini ifodalaydi.[3]

Rang nomlari bilan shakllangan toponimlarning lingvomadaniy jihatlarini o'rganish natijasida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

1. **Ramziy ma'nolar:** Rang nomlariga asoslangan toponimlar o'zbek xalqining an'anaviy dunyoqarashi va diniy e'tiqodlari bilan bog'liq ma'nolarni ifodalaydi.
2. **Geografik xususiyatlar:** Rangli toponimlarda geografik joylarning tabiiy ko'rinishi aks ettirilgan bo'lib, sahro, tog', vodiy va cho'l kabi joylar ranglar orqali tasvirlanadi.
3. **Madaniy va tarixiy ahamiyat:** Rangli toponimlar o'zbek xalqining tarixiy voqealari, madaniy merosi va mahalliy hayot tarzi haqida ko'plab ma'lumotlar beradi.

Shunday qilib, rang nomlari bilan shakllangan toponimlarning lingvomadaniy tahlili orqali xalqning ma'naviy va madaniy merosini, tarixiy xotirasini saqlab qolish va kelajak

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

avlodga yetkazish mumkinligi tasdiqlandi. Bu toponimlar o'zbek xalqining o'ziga xosliklarini aks ettiruvchi madaniy va tarixiy xotira sifatida katta ahamiyatga ega.

O'zbek tilidagi rang nomlari bilan shakllangan toponimlar xalqning madaniy, tarixiy va geografik xotirasini aks ettiruvchi qimmatli unsurlardir. Ranglar orqali ifodalangan joy nomlari faqatgina geografik belgilar emas, balki xalqning dunyoqarashi, tabiatga munosabati va tarixiy voqealari bilan ham bog'liq bo'lib, ularning lingvomadaniy mazmunini ochib beradi. "Qizilqum", "Qoratepa", "Ko'ksaroy" kabi toponimlar o'zbek xalqining tabiiy muhit bilan aloqasini va ranglar orqali ifodalangan turli xil ramziy ma'nolarni ko'rsatadi.[4]

Ushbu tahlil natijasida, rang nomlari asosida shakllangan toponimlarning ahamiyati yanada aniqroq namoyon bo'ldi. Bu toponimlar o'zbek xalqining tarixiy xotirasi va madaniy merosini saqlashga xizmat qiladi va kelajak avlodlarga o'ziga xos madaniy qadriyatlarni yetkazish imkonini beradi. Lingvomadaniy tahlil orqali olingan natijalar bu kabi toponimlarning nafaqat lingvistik, balki madaniy va ijtimoiy jihatdan ham o'rganilishi muhim ekanligini ko'rsatadi.

Rang nomlari bilan shakllangan toponimlarning lingvomadaniy va kognitiv xususiyatlari ushbu tadqiqotning diqqat markazidir. Oq rang qadimdan yorug'lik, poklik va yaxshilik bilan bog'langan holda xalq orasida keng tarqalgan. Ko'pgina tillarda oq rangni ifodalovchi so'zlar mavjud bo'lib, ular ko'pincha metafora va o'xshatishlar orqali joy nomlariga aylanadi. O'zbek tilida oq rangga asoslangan toponimlar nafaqat ijobiy ma'no, balki ayrim hollarda salbiy ma'nolarni ham ifodalaydi, masalan, "oq qilingan" yoki "oq qon" kabi tushunchalarda. Bu o'xshatishlarda milliy baholash tendensiyasi kuchli bo'lib, til faqat olamni nomlash vositasi bo'lish bilan cheklanmay, unga nisbatan munosabat va baho ham bildiradi.

Odamlar o'zlarini yoki ruhiy holatlarini ranglar orqali ifoda etishda baholash va tushuntirishga ehtiyoj sezishadi. Masalan, "Oqdaryo", "Oqbulok" va "Oqqum" kabi toponimlarda oq rang darajasi qiyos qilinib, aniq bir rang tasavvur qilinadi. Bu o'xshatishlarni konnotativ ma'nosi bo'yicha ikki guruhga ajratish mumkin: ijobiy semantikaga ega toponimlar va salbiy semantikaga ega toponimlar. Masalan, "Sutbulok" kabi toponimlarda "sut" sozi toza va foydali ma'noda ishlatilgan bo'lib, u xalq orasida oq rang bilan bog'langan.

Sut o'zbek xalqining predmetli kodlaridan biri sanaladi. Ajdodlarimiz chorvachilik bilan shug'ullangan, shuning uchun sut xalqimizning doimiy va arzon oziq-ovqat mahsuloti bo'lgan. Sut o'zbek xalqida doimo oq rang bilan bog'langan, bu esa "Og'zimiz oqqa yetdi", "oqlik" yoki "oq sut haqi" kabi iboralarda o'z aksini topadi. Shu sababli, "sut" komponentiga ega toponimlar, ayniqsa, suv bilan bog'liq joy nomlarida ko'proq uchraydi. Shundan ko'rinadiki, o'xshatish asosida yaratilgan toponimlarda mutlaq o'xshashlik talab etilmaydi; ikki obyekt o'zaro to'liq yoki qisman o'xshashi mumkin.[5]

O'xshatish kognitiv jarayon hisoblanadi, chunki olamda bir xil narsaning o'zi bo'lmaydi. Hatto ikki tomchi suv ham bir-biriga aynan o'xshamaydi. Biroq, fikrlash jarayonida ranglar

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

asosida shakllangan toponimlar tahlil va qiyos orqali yuzaga keladi. Inson ongi noma'lum mohiyatlarni ma'lum narsalar bilan taqqoslash orqali umumiy va farqli jihatlarni ajratadi. Shu tariqa, o'xshatish orqali toponimlar yaratishda umumiy belgilarga tayaniladi. O'xshatish jarayonida ba'zi belgilarning umumiyligi kuchliroq bo'lsa, boshqalarida esa kamroq bo'lishi mumkin. Bu o'xshatishlar xalqning milliy dunyoqarashiga asoslanib shakllangan.[6]

Shunday qilib, rang nomlari bilan shakllangan toponimlarni lingvomadaniy jihatdan o'rganish o'zbek xalqining madaniy va tarixiy xotirasini anglash va avlodlarga yetkazishda muhim qadam hisoblanadi. Bu kabi o'rganishlar xalqning o'ziga xos madaniy o'zligini, o'tmish va hozirgi zamon o'rtasidagi uzviy aloqani saqlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ashurboyev S. Areal lingvistika. – Toshkent: Bookmany print, 2023. – 148 b.
2. Аҳмадалиев Й. Фарғона вилояти топонимлари. – Фарғона: 2009. –140 б.
3. Каримов С., Бўриев С.Н. Ўзбек топонимикаси тараққиёт босқичида. – Тошкент: Фан, 2006. – 129 б.
4. Каримова Л. Ўзбек тилида топонимларнинг ўрганилиши. – Тошкент: Фан, 1982. – 96 б.
5. Кошғарий Махмуд. Девону луғотит турк. – Тошкент: Фан, 1960. III жилдли. 1,2,- том. – Б. 302, 241, 304.
6. Бегматов Э. Жой номлари – маънавият кўзгуси. – Тошкент, 1998. – Б. 33-34.

